

İRAN NÜKLEER KRİZİNDE BIÇAK SIRTINDA SİYASET

Kemal TURAN*

Öz

İran'ın nükleer programı hususunda ABD ile İran arasında tırmanan gerginlikte Türkiye bıçak sırtında bir siyaset takip etmek durumundadır. Bu bağlamda, Türkiye bir yandan İran'ı nükleer silahlar geliştirme konusunda caydırmaya yönelik uluslararası diplomatik çabalara destek vermeye devam ederken, diğer yandan da füze savunma sistemlerine ve nükleer teknolojiye yatırım yaparak İran'a karşı caydırıcılığını artırmalıdır. Diplomatik çabaların sonuç vermemesi durumunda ise İran'a karşı düzenlenecek sınırlı bir askerî harekâta tarafsız kalarak, Türkiye ileride kendisini hedef alabilecek bir nükleer tehdidi üçüncü ülkeler marifetiyle bertaraf etmelidir. Ne var ki, böylesine hassas bir siyasetin başarılı olması ön hazırlıklı olmayı gerektirmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye vakit kaybetmeden İran ile ilgili tüm ihtimalleri hesaba katan, gerçekçi ve senaryo temelli stratejiler geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: İran, Nükleer Kriz, Nükleer Silahların Yayılması, İran Nükleer Programı, Türkiye-İran İlişkileri.

Politics on a Knife Edge in the Iranian Nuclear Crisis

Abstract :

Turkey ought to follow a delicately balanced policy in the nuclear crisis escalating between the USA and Iran. Within this context, Turkey should continue to support diplomatic efforts to dissuade Iran from developing nuclear weapons on the one hand, while enhancing its deterrence against Iran by investing in missile defense systems and nuclear technologies. If diplomatic efforts fail, Turkey should remain neutral in a limited military operation executed against Iran, thereby eliminating a nuclear threat which might target her in the future through the efforts of third countries. Nonetheless, success in such an intricate policy demands prior preparation. For this reason, without losing further time, Turkey should start developing realistic and scenario-base strategies that take into account all contingencies apropos Iran.

Key Words: Iran, Nuclear Crisis, Proliferation of Nuclear Weapons, Iranian Nuclear Program, Turkish-Iranian Relations.

Stratejik ve Tarihsel Arka Plan: İran, Hürmüz Boğazı'nı denetleyen stratejik konumu, Hazar Havzası ve Basra Körfezi'nde sahip olduğu zengin hidrokarbon rezervleri, önderliğini yaptığı Şii İslam ideolojisi ve kökten dinci radikal örgütlerle sürdürdüğü yakın ilişkiler nedeniyle Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya dengelerinde ağırlığı hissedilen bir ülkedir. Bu jeopolitik verilerden ötürü, İran kontrol altına

* Hava Pilot Kurmay Binbaşı, 2'nci Hava Kuvveti Komutanlığı, Harekât Başkanlığı.

alınmadan Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyalarının şekillendirilmesi mümkün değildir. Bu hakikatin farkında olan bölgesel ve küresel güçler, Hazar Havzası ve Orta Doğu coğrafyalarının denetlenmesi bağlamında İran'daki gelişmelere karşı kayıtsız kalamamaktadır.

Yukarıda ifade edilen stratejik mülahazaların bir sonucu olarak İran, 20'nci yüzyıl boyunca dış güçlerin müdahalelerine maruz kalmıştır. Batı'nın artan enerji ihtiyacına koşut olarak da söz konusu müdahalelerin şiddeti ve sıklığı artmıştır. Örnek olarak, İran petrolünün Nazi Almanya'sının eline geçmesinden endişe duyan Rusya ve İngiltere, İkinci Dünya Savaşı esnasında İran'ı işgal etmişlerdir¹.

İran'ın sahip olduğu petrol yataklarının denetimine yönelik Batı müdahaleleri Soğuk Savaş süresince de devam etmiştir. Bu bağlamda, 1953 yılında seçimle işbaşına gelen Başbakan Musaddık, petrol kaynaklarını millileştirmesinin ardından ABD ve İngiltere tarafından desteklenen bir darbe ile düşürülmüş ve yönetime Batı taraftarı Rıza Pehlevi tekrar getirilmiştir².

Pehlevi idaresi altında Batı'nın Orta Doğu'daki ileri karakolu işlevini yürüten İran, Şah'ın 1979 yılında Humeyni liderliğindeki kökten dinciler tarafından yönetimden uzaklaştırılması ile Batı'nın bölgedeki en başat hasmı haline dönüşmüştür³. Ne var ki, İran İslam Devrimi'nin hemen akabinde Irak'ın İran'a saldırması, İran'ın bölgesel bir güç olarak Basra Körfezi'nde ağırlığını hissettirmesini engellemiştir.

İran'ın etkinliğinin sınırlanmasında ABD'nin İran'a uyguladığı siyasi, ekonomik ve diplomatik yaptırımların da etkisi olmuştur. İran-ABD ilişkilerinde yaşanan güven bunalımının ve hasmane tutumun temelinde, 5 Kasım 1979 tarihinde İranlı öğrenciler tarafından Amerikalı diplomatların rehin alınması ile başlayan ve 444 gün süren "Rehine Krizi" yatmaktadır⁴. Krizin yarattığı karşılıklı güvensizliğin etkisiyle çeyrek asır boyunca kötü bir seyir izleyen İran-ABD ilişkileri, bugün öyle bir noktaya gelmiştir ki, İran'ın İslam Devriminden itibaren "Büyük Şeytan" olarak betimlediği ABD, İran'ı Amerikan çıkarlarını hedef alan

¹ Rusya ve İngiltere'nin 19 ve 20'nci yüzyıllarda İran'a müdahaleleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Karen Armstrong, *İslam: A Short History*. Phoenix Press, London, 2001, s. 126-127.

² *İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış*, www.tasam.org.tr.

³ İran İslam Devrimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Okan Gümüş ve Aziz Sevi, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s. 58, HAK elektronik kütüphanesi.

⁴ *İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış*, www.tasam.org.tr.

“Şer Ekseni”nin bir üyesi olarak tanımlanmaktadır⁵. Karşılıklı güvensizlik temelinde derinleşen İran-ABD bunalımı, İran’ın son yıllarda nükleer teknoloji alanında önemli mesafeler kat etmesi ile daha da tehlikeli bir mecraya girmiştir.

Çok ciddi bölgesel ve küresel yansımalara gebe söz konusu gerginlik, her iki ülkenin de diğerini tehdit olarak algılaması neticesinde tırmanma eğilimi göstermektedir. İran’ın ABD’yi kendisine tehdit olarak görmesinin ardında, sekiz yıl süren İran-İrak savaşında ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin Irak’ı desteklemiş olmaları⁶; ABD’nin devrim sonrasında İran’a karşı kesintisiz olarak ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulaması⁷; ABD Dış İşleri Bakanlığının İran’ı terörü destekleyen ülkeler listesinde tutması⁸; Afganistan ve Irak harekâtları sonrasında ABD’nin İran’ı doğudan ve batıdan kuşatması ve ABD’nin Basra Körfezi’nde mütemediyen silahlı güç bulundurması⁹ etkili olmaktadır.

Diğer taraftan, ABD’nin İran’a karşı hasmane tutumunun arkasında ise İran’ın stratejik konumu ile Basra Körfezi mahreçli petrol akışını denetleyebilmesi¹⁰; ABD’nin terörist olarak nitelediği Hizbullah ve Hamas gibi örgütlere destek vermesi; kökten dinci İslam Devrimi’ni diğer Müslüman ülkelere ihraç etmeye çalışması; ABD’nin Orta Doğu’daki en yakın müttefiki İsrail’i tehdit etmesi; Irak’ta işgalci güçlere direnen gruplara yardım sağlaması¹¹ ve nükleer teknoloji ile uzun menzilli füze teknolojisine sahip olmayı amaçlaması gibi sebepler yatmaktadır. Bu bağlamda, son zamanlarda ABD ile İran arasındaki gerginliğin tehlikeli bir şekilde tırmanmasına sebep olan İran’ın nükleer programının tarihsel süreç içerisinde irdelenmesinde fayda mütalaa edilmektedir.

İran’ın nükleer çalışmaları ABD’nin "Barış İçin Atom" programı kapsamında 1950’li yılların ortalarında başlamış ve programın nüvesini Tahran Üniversitesi bünyesinde kurulan 5 megavatlık araştırma

⁵ Dennis J. Kucinich, *Collision Course With Iran*, 1 Mart 2007, www.globalresearch.ca.

⁶ Michael Klare, a.g.e., s. 48.

⁷ Michael Klare, a.g.e., s. 107.

⁸ Ian Lesser and Bruce Hoffman, *Countering the New Terrorism*. RAND, Washington D.C., 1999, s. 14.

⁹ Larry Chin, *Fabricating the case against Iran*, 12 Nisan 2007, www.globalresearch.ca.

¹⁰ ABD’nin Basra Körfezi’nden petrol akışına yönelik olarak İran’dan algıladığı tehdidin detayları için bakınız: Michael Klare, *Blood and Oil: How America’s Thirst for Petrol is Killing Us*. Penguin Books, London, 2004, s. 108.

¹¹ Dennis J. Kucinich, a.g.m.

reaktörü oluşturmuştur.¹² 1990'lı yıllara kadar 23 adet nükleer güç reaktörü inşa etmeyi amaçlayan Pehlevi hükümeti,¹³ nükleer çalışmalarının barışçıl amaçlı olduğunu göstermek için 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NSYÖ)'nü imzalamış ve söz konusu antlaşma 1970 yılında İran meclisi tarafından onaylanmıştır.¹⁴

1973 Arap-İsrail savaşı sonrasında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nin kurulması ile petrol fiyatlarında yaşanan artış,¹⁵ Şah'ın nükleer programa daha fazla kaynak ayırmasına imkân tanımıştır. Bu çerçevede, Pehlevi'nin hedeflediği 20.000 megavatlık kurulu gücün 1.200 megavatlık ilk iki reaktörü Buşehr'de inşa edilmek üzere Alman firması Kraftwerk Union'a ihale edilmiş ve çalışmalar 1974 yılında başlamıştır. Aynı yıl Benderabbas'da kurulması planlanan 950 megavat gücünde iki reaktörün ihalesi ise Fransız Framatome şirketine verilmiştir.¹⁶

Şah'ın nükleer çalışmaları sadece nükleer santral inşası ile sınırlı kalmamış, İran aynı yıllarda dünyanın en büyük uranyum zenginleştirme şirketi %10 hissesini de satın almıştır.¹⁷ Ne var ki, Buşehr reaktörleri tamamlanmadan İran'da rejim değişikliği olmuş ve Humeyni'nin talimatı ile Batılı şirketler ile imzalanan ihaleler feshedilmiştir.¹⁸ Sekiz yıl süren İran-İrak savaşının getirdiği mali yük sebebiyle nükleer çalışmalarda 1980'li yıllar boyunca bir ilerleme kaydedilememiş; üstelik, Buşehr tesisleri Irak Hava Kuvvetleri'nin taarruzları neticesinde ağır hasar almıştır.

İrak Savaşı öncesi nükleer çalışmaların dine aykırı olduğunu savunan molla rejimi, kitle imha silahlarının tahrip gücünün savaş esnasında yakından tecrübe edilmesi ile savaşı takip eden yıllarda Buşehr reaktörlerini bitirmesi için başta Almanya olmak üzere çeşitli Batılı devletlerle temaslarda bulunmuş, ancak ABD'nin engellemeleri

¹² Mustafa Kibaroglu, *İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler*, HAK Elektronik Kütüphanesi, s. 3.

¹³ Fatih Aydoğan, *İran'ın Nükleer Programı*. Stratejik Boyut Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Mart 2006, s. 23.

¹⁴ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Okan Gümüş ve Aziz Sevi, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s. 85, HAK elektronik kütüphanesi.

¹⁵ 1973 Petrol Ambargosu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Okan Gümüş ve Aziz Sevi, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, s. 93, HAK elektronik kütüphanesi.

¹⁶ Davut Turan, a.g.m., s. 1.

¹⁷ Davut Turan, a.g.m., s. 1.

¹⁸ Mohammad Sahimi, *Iran's Nuclear Program. Part I: Its History*, Payvand's Iran News, 10 Şubat 2003.

sebebiyle bir anlaşma sağlayamamıştır. Nihayet 1995 yılında, İran santrallerin tamamlanması hususunda Rusya ile anlaşmaya varmıştır.¹⁹

Nükleer bir güç olmayı hedefleyen İran, nükleer yakıt konusunda dışa bağımlı olmak istemediğinden, 1970'li yıllardan itibaren uranyum zenginleştirme faaliyetlerine de başlamıştır.²⁰ Ne var ki, İran nükleer silah yapımında da kullanılabilen uranyum zenginleştirme yeteneği sebebiyle gittikçe artan uluslararası baskılara maruz kalmış ve Kasım 2003'te Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK)'na daha sıkı denetim imkânı tanıyan Ek Protokolü imzalamak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, hâlihazırda Ek Protokol İran Meclisi tarafından onaylanmış değildir.²¹

İran'ın her fırsatta yalanlamasına rağmen, Batılı devletler İran'ın nükleer programının gerçek maksadının nükleer silahlar üretmek olduğunu ileri sürmektedir.²² Bu bağlamda, İran'ın nükleer silahlara sahip olmak istemesinin ardında çeşitli sebepler olabileceği değerlendirilmektedir. Sebeplerin başında İran'ın komşularından algıladığı nükleer tehdit yer almaktadır. İran, doğusunda Pakistan ve Hindistan, kuzeyinde Rusya, batısında İsrail, güneyinde ise Basra Körfezi'nde konuşlu ABD Silahlı Kuvvetleri vasıtasıyla dört tarafı nükleer silahlarla çevrili bir ülkedir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarını müteakip Afganistan ve Irak'ın Amerikan güçleri tarafından işgali ile de İran'ın nükleer çevrelenmesi tamamlanmıştır.

İran'ın nükleer silahları da içine alan Kitle İmha Silahları (KİS)'nin caydırıcılığına yönelik ilk algılamaları İran-Irak savaşına dayanmaktadır.²³ İran-Irak Savaşı'nda Saddam Hüseyin, KİS'lere sahip olmayan İran'a karşı kimyasal silah kullanmasına karşın, 1991 yılında nükleer misilleme tehdidi karşısında ABD liderliğindeki koalisyon kuvvetlerine karşı kimyasal silah kullanamamıştır. İran, Irak'ın iki savaşta farklı davranış sergilemesini, KİS'lere karşı yegâne caydırıcının bu tür silahlara sahip olmak olduğu şeklinde yorumlamıştır.

İran'ın nükleer çalışmalarında temel güdüleyici her ne kadar dış tehdit algılaması olsa da, çalışmaların bir diğer hedefi de içtimai bünyedeki mozaik yapı bağlamında millî birlik ve beraberliğin

¹⁹ Mohammad Sahimi, a.g.m.

²⁰ Fatih Aydoğan, a.g.m., s. 26.

²¹ Davut Turan, a.g.m, s. 2.

²² Michael Klare, a.g.e., s. 106.

²³ İran-Irak Savaşı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Okan Gümüş ve Aziz Sevi, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, s. 59, HAK elektronik kütüphanesi.

perçinlenmesidir. Bir başka ifade ile nükleer program Şii milliyetçiliğine hitap ederek, İran'da ulusal birlik konusunda bir tür yapıştırıcı işlevi görmektedir. Yeknesak bir etnik ve mezhepsel yapıdan yoksun olan ve rejime muhalif grupların faal olduğu İran'da, hükümet nükleer çalışmaları ulusal bir onur meselesi haline getirerek iç bünyeyi dış müdahalelere karşı takviye etmeye çalışmaktadır.²⁴

Olası Askerî Müdahalenin Yansımaları: Yukarıda bahsedilen iç ve dış dinamiklerin etkisi altında gittikçe tırmanan ABD-İran bunalımının askerî bir harekât ile neticelenmesi durumunda, müdahalenin ortaya çıkaracağı etkiler; müdahalenin çapı, müdahalenin İran'da tetikleyeceği gelişmeler ve olası harekâta İran'ın vereceği tepki ile orantılı olacaktır. Gerek İran'ın sergilediği millî birlik ve beraberlik, gerek ABD Silahlı Kuvvetlerinin Irak ve Afganistan'da bağlanmış olmaları ve gerekse İran'ın büyüklüğü ve arazi yapısı olası Amerikan müdahalesinin hava taarruzları ve özel kuvvetler harekâtı ile sınırlı kalacağını düşündürmektedir.²⁵

Askerî müdahalenin olası etkileri bağlamında, sadece nükleer tesisleri hedef alan mahdut amaçlı bir harekâtın rejim değişikliğini sağlamayacağı, aksine dinî rejime ülke içinde olan bağlılığı daha da kuvvetlendireceği beklenmelidir. Buna ilave olarak, ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında telaffuz etmeye başladığı "önleyici darbe"²⁶ kavramına istinat ederek İran'a saldırması, dünya kamuoyu önünde İran'ın nükleer faaliyetlerini daha meşru bir zemine oturtmasına fırsat verebilecektir.

ABD'nin Afganistan ve Irak'ta düzeni sağlamasına koşut olarak müdahalenin daha geniş çaplı tutulması durumunda ise İran'daki rejim muhalifleri-2003 Irak harekâtında yaşandığı gibi- İran'ın toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik faaliyetlerini ivmelendirebilecektir. Özellikle Irak'ın kuzeyindeki ayrılıkçı Kürt grupların desteğini alacak İran Kürtleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin hamiliğinde kurdukları Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni tekrar diriltmeyi deneyebilecektir.²⁷ Aynı paralelde, harekât ile zayıflatılan İran'ın, Irak'ın kuzeyine müdahale tehlikesinin ortadan kalkması ile de Irak Kürtlerinin

²⁴ Mustafa Kibaroğlu, *a.g.m.* s. 23.

²⁵ Michael Klare, *a.g.e.*, s. 108.

²⁶ ABD'nin 2002 yılında yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi kapsamında yürürlüğe soktuğu "Önleyici Darbe" konsepti için bakınız: Robert Kagan, *Of Paradise and Power*, Random House, Inc., New York, 2003.

²⁷ Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, DSA Grubu, *İran Dosyası*, 05 Aralık 2005, www.obiv.org.tr.

bağımsızlık istençlerinde daha talepkâr davranmalarının yolu da açılmış olacaktır.

Öngörülen bu kurgu kapsamında, İran'ın bir Amerikan müdahalesi sonucunda güç kaybetmesi, Orta Doğu'nun hassas dengelerini de esaslı olarak değiştirecektir. Oluşacak bu yeni siyasi iklim içerisinde İran'ın fiili müttefiki olan Suriye yalnız kalacak ve ABD ile İsrail'in baskılarına daha fazla boyun eğmek zorunda kalabilecektir. Aynı paralelde, böyle bir senaryo neticesinde İran'ın desteğini yitirecek olan Hizbullah'ın Lübnan'da, Hamas'ın ise Filistin'de nüfuz kaybına uğrayacakları öngörülebilir. Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak, Filistin meselesi ile İsrail-Suriye sınır anlaşmazlığında İsrail ve ABD arzuladıkları çözüm tarzını karşı tarafa bir dayatma olarak kabul ettirebilir.

Olası harekâtın bir diğer sonucu da Müslüman ülkelerdeki Amerikan ve İsrail karşıtlığının körüklenecek olmasıdır. NSYÖ Antlaşmasını imzalamadığı için nükleer silahlar konusunda hukuki bir taahhüt altına girmemiş olan İsrail'in nükleer silah kabiliyetine karşılık İran'ın nükleer silah geliştirmesi, pek çok Müslüman ülke tarafından uluslararası hukuk bakımından "hukuki" olmasa da "meşru" olarak algılanmaktadır.²⁸ İran'a karşı düzenlenecek bir askerî saldırı, Afganistan ve Irak harekâtları sonrasında bölgede ve dünyada yükselen Amerikan karşıtlığını artırarak,²⁹ radikal grupların güçlenmesine zemin teşkil edebilir. Artan Amerikan karşıtlığı ise bölgeyi ve dünyayı yeni bir terör dalgası ile karşı karşıya bırakabilir.

Öte yandan, mutasavver müdahalenin, 1980 yılında ABD'nin Tahran'da tutulan Amerikalı rehinelere kurtarma harekâtı gibi başarısız olması durumunda ise İran ABD ile mücadelesinden daha da güçlenmiş olarak çıkabilir.³⁰ Olası bir harekâta İran'ın nükleer alt yapısına "yeterli" miktarda hasar verilemediği takdirde, uzun yılların birikimi olan bilimsel alt yapısı ile İran kaldığı yerden yoluna devam edebilir. Hatta maruz kaldığı saldırı sebebiyle, dünya kamuoyu önünde İran'ın nükleer silah programı "meşruiyet" bile kazanabilir.³¹ Böyle bir senaryoda, elde ettiği başarı ile öz güvenini takviye edecek olan İran, NSYÖ Antlaşmasından çekilerek nükleer silah programını ivmelendirebilir. Bu

²⁸ Mustafa Kibaroglu, *a.g.m.* s. 17.

²⁹ Davut Turan, *a.g.m.*, s. 3.

³⁰ 24 Nisan 1980 tarihinde Amerikalı rehinelere kurtarmak için yapılan harekât için bakınız: B. P. Ryan, *Iranian Rescue Mission: Why It Failed*. Houghton Mifflin Company, Annapolis, 1985.

³¹ Mustafa Kibaroglu, *a.g.m.* s. 16.

gelişmelere koşturarak, İran Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı ülkeler üzerindeki (Irak, Körfez Krallıkları ve Lübnan) nüfuzunu artırarak bölgesel bir güç konumuna gelebilir.

Bu senaryolar kapsamında İran, ABD'nin olası müdahalesine çeşitli şekillerde yanıt verebilir. Her şeyden önce İran, kendisine mücavir ülkelerde konuşlu Amerikan askeri ve sivil tesislerini hedef alan konvansiyonel taarruzlar gerçekleştirebilir. Buna ilave olarak İran, Hizbullah ve Hamas vasıtasıyla İsrail'i hedef alarak çatışmada bir ölçek büyümesi yaratabilir. Ayrıca, İran Amerikan ekonomisini hedef almak maksadıyla, mayınlamak suretiyle veya petrol tankerlerini batırarak Hürmüz Boğazı'nı deniz seyrüseferine kapatmayı ve bu suretle Körfez'den petrol akışını sekteye uğratmayı deneyebilir. Basra Körfezi'nin ABD'nin petrol ihtiyacının %20'sini, Batı Avrupa'nın %43'ünü ve Japonya'nın %68'ini karşıladığı göz önünde bulundurulduğunda, petrol arzında yaşanacak böyle bir kesinti, petrol fiyatlarını yükselterek küresel boyutlarda bir ekonomik krizi tetikleyebilir.³²

Aynı paralelde, ABD'nin olası bir harekâta İran'a ait petrol tesislerini hedef olarak alması, bir yandan petrol arzını azaltarak dünya ekonomisinde bir daralmaya sebep olurken, diğer yandan da Basra Körfezi ağırlıklı olmak üzere çok geniş bir sahada ağır çevre tahribatına sebep olabilir. Bundan daha karamsar senaryo kapsamında ise İran'ın nükleer tesislerinin bombalanması neticesinde çevreye yayılacak radyoaktif malzeme, başta İran olmak üzere bölge ülkelerinde insan sağlığını uzun erimli olarak tehdit altına sokabilir.³³ Müdahale bağlamında yeraltında inşa edilmiş olan tesislerin imhasına yönelik olarak taktik nükleer silahların kullanılabilmesinin telaffuz edilmiş olması ise nükleer kirlenme tehdidinin vahametini artırmaktadır.³⁴

ABD'nin İsrail ile birlikte veya münferit olarak İran'a karşı askerî bir harekât icra etmesi durumunda bundan en fazla zarar görecektir. Olası harekât Türkiye'ye yansımaları çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkiye'nin, 1991 Çöl Fırtınası Harekâtı sonrasında yaşadığı gelişmelerin benzerlerini bu defa İran özelinde yeniden yaşayacağı kıymetlendirilebilir. Her şeyden önce,

³² Michael Klare, *Blood and Oil: How America's Thirst for Petrol is Killing Us*. Penguin Books, London, 2004, s. 4.

³³ John Pilger, *Iran May Be the Greatest Crisis of Modern Times*, 12 Nisan 2007, www.globalresearch.ca.

³⁴ Michel Chossudovsky, "Theater Iran Near Term" (TIRANNT), 21 Şubat 2007, www.globalresearch.ca.

böyle bir saldırı gelişmekte olan Türk-İran ekonomik ilişkilerinde ciddi bir gerilemeye sebep olacağından, Türkiye Birinci Körfez Harbi akabinde maruz kaldığı ekonomik kayıplara benzer sonuçlarla tekrar karşı karşıya kalabilir.

Olası bir askerî harekâtın diğer bir olumsuz etkisi de Türkiye'nin 2001 yılından itibaren İran'dan sağladığı ve 2006 yılı verilerine göre Türk doğalgaz ihtiyacının %18'ini sağlayan İran mahreçli doğalgaz akışının sekteye uğrayacak olmasıdır.³⁵ Enerji arzında yaşanacak böyle bir kesinti bir taraftan Türk ekonomisinde hissedilir bir küçülme yaratırken, diğer taraftan da ısınma başta olmak üzere doğalgaza bağımlı gereksinmelerin karşılanamamasından mütevellit sosyal sıkıntıları da beraberinde getirecektir.

Tasavvur edilen Amerikan müdahalesinin bir başka olumsuz sonucu da Türkiye-ABD ilişkilerinde halihazırda yaşanan gerginliğin daha da artması olacaktır. 2003 Irak harekâtı öncesinde tecrübe edildiği gibi ABD'nin Türkiye'den askerî tesislerin ve/veya Türk hava sahasının kullanımı yönündeki istekleri, Türkiye'yi İran ve Müslüman ülkelere karşı zor bir konumda bırakabilecektir. Amerika'nın böyle bir isteğine Türkiye'nin olumlu cevap vermesi, Türkiye'yi komşusu olan İran'a karşı saldırgan konumuna sokarken, Türkiye'nin 2003 tezkere krizinde yaşadığı üzere Amerikan isteklerini reddetmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde PKK ile mücadele bağlamında yaşanan gerilimi daha da artıracaktır.

Türkiye'nin Muhtemel Hareket Tarzları: Türkiye ile İran arasındaki sınır 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşmasından beri değişikliğe uğramamıştır. Sınırdaki yaşanan bu uzun süreli istikrarın arkasında iki ülkenin coğrafi, demografik ve askeri olarak birbirlerine denk güçler olmaları yatmaktadır.³⁶ Ne var ki, barış şartlarının hüküm sürmesine rağmen, Türkiye ile İran'ın Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyalarında sürekli rekabet içinde oldukları da yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başında çözülmesi ile birlikte Orta Asya ve Kafkasya'da beliren siyasi boşluk iki ülke arasında yaşanan rekabetin şiddetini de artırmıştır.

İran İslam Devrimi'ni takip eden son çeyrek asırda Türkiye-İran ilişkilerinde gerginliğe sebep olan iki temel sorun, İran'ın şeriat düzenini Türkiye'ye ihraç etme çabaları ile İran'ın PKK terör örgütüne verdiği

³⁵ Yıllara sari doğal gaz alımları için bakınız http://www.botas.gov.tr/faliyetler/dg_ttt.asp.

³⁶ Mustafa Kibaroğlu, *a.g.m.* s. 20.

destek³⁷ olmuştur. Ne var ki, PKK'nın İran'daki uzantısı olan PEJAK terör örgütünün küresel güçler tarafından İran'ın zayıflatılmasına yönelik olarak kullanılmaya başlaması,³⁸ İran'ı ayrılıkçı Kürt terörü ile daha etkin mücadele etmeye ve bu konuda Türkiye ile daha yakın bir işbirliği yapmaya itmiştir. Yine İran'ın Amerikan karşıtı politikaları nedeniyle uluslararası camiada yaşadığı yalnızlık ve 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin doğu ve batıdan İran'ı kuşatması, İran'ı Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye zorlamıştır. Ortaya çıkan bu iklim içerisinde, İran devrim ihracına yönelik faaliyetlerini belli ölçüde de olsa dizginlemek zorunda kalmıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında, Türkiye İran'ın nükleer programına yönelik olarak hassas, dengeli ve gerçekçi bir siyaset takip etmek zorundadır. İran'ın nükleer silahlara sahip olması Türkiye-İran askerî muvazenesinde dengeyi İran lehine değiştirecektir. Bu nedenle İran'ın nükleer çalışmaları Türkiye'nin güvenliğine karşı göz ardı edilemeyecek bir tehdit teşkil etmektedir. İran'ın sahip olduğu 1.350 km menzilli Şahab-3 balistik füzeleri ile halen geliştirme aşamasında olan daha uzun menzilli Şahab-4 füzeleri de bu güvenlik denkleminde dahil edildiğinde, nükleer bir İran Türkiye'nin hemen hemen tüm şehirlerini vurma yeteneğine sahip olacaktır.

İran lehine geçecek böyle bir güvenlik ortamında, Türkiye'nin ortaya çıkacak nükleer tehdidi sadece NATO'nun güvenlik taahhütlerine dayanarak sarf-ı nazar etmesi, Türkiye'yi gelecekte çok ciddi güvenlik sorunları ile karşı karşıya bırakacaktır. İkinci Körfez Harekâtı öncesinde Kuzey Atlantik Konseyinde Türkiye'ye yönelik bir Irak taarruzuna karşı Türkiye'ye sağlanacak destek konusunda yaşanan anlaşmazlık, İran tehdidi karşısında NATO'ya güvenmek hususunda Türk kamuoyunda ciddi soru işaretleri uyandırmaktadır. Bir başka ifade ile, İran gibi ülkelerden Türkiye'ye yönelecek nükleer tehdide karşı NATO'nun sağlamayı taahhüt ettiği nükleer şemsiye sorgulanır hale gelmiştir.³⁹

Bütün bu gelişmeler ışığında, askerî dengenin İran lehine bozulduğu böyle bir durumda, İran ile Türkiye arasında gerek İslami ideolojinin ihracı hususunda ve gerekse Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyalarında millî menfaatlerin tahakkukuna yönelik sorunların

³⁷ Ian Lesser and Bruce Hoffman, a.g.e., s. 102.

³⁸ James Risen, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration*. Pocket Books, New York, 2007, s. 212-218.

³⁹ Mustafa Kibaroğlu, a.g.m. s. 21.

ortaya çıkacağı beklenmelidir⁴⁰. Ayrıca, nükleer güce sahip bir İran, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin karşısında da daha güçlü duracağından, bu durum hem Azerbaycan hem de Türkiye'nin enerji politikalarını ciddi şekilde etkileyebilir⁴¹.

Öte yandan, İran'a karşı düzenlenecek harekâtın Türkiye'ye yönelik olumsuz yansımaları sadece ekonomi, enerji güvenliği ve çevre sorunları ile sınırlı kalmayacaktır. İran'a karşı gerçekleştirilecek geniş çaplı bir müdahale ve sonrasında uygulanacak yaptırımlar Irak örneğinde yaşandığı gibi İran'ın siyasi birliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokabilecektir. Böyle bir gelişme sonrasında Türkiye-İran sınırının İran tarafında tezahür edecek bir otorite zafiyeti, Irak'ın kuzeyinde tecrübe edildiği gibi Türkiye'nin iç güvenliğini tehdit edebilir.

Bütün bu nedenlerden dolayı Türkiye için en ideal çözüm İran'ın ABD veya İsrail'in bir askeri müdahalesine maruz kalmadan, Güney Afrika Cumhuriyeti⁴² ve Libya'nın⁴³ geçmişte yaptıkları gibi nükleer silah üretme hedefinden vazgeçmesidir. Türk dış politikasının şu ana kadar izlediği siyasetin omurgası da İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) ile tam işbirliği içinde nükleer programı ile ilgili olarak dünya kamuoyunda oluşan şüpheleri gidermesi üzerine oturtulmuştur. İran-ABD bunalımını Birleşmiş Milletler (BM) zemininde ve barışçıl yollarla aşmayı hedefleyen bu yaklaşım Türkiye'nin menfaatleri açısından en uygun çözümdür. Ne var ki, bu barışçıl yaklaşımın sert güç unsurları ile desteklenmediği takdirde İran özelinde sonuç vermesi pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin şimdiden olası bir askerî müdahale karşısında İran'a yönelik takip edeceği siyaseti belirlemesi önem arz etmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler sonrasında, Türkiye'nin realist kuramın ilkeleri doğrultusunda hareket ederek aşağıdaki eylem planını uygulamasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Türkiye, her şeyden önce, Atatürk dış politikasının da en temel ilkelerinden olan "kendi gücüne dayanma" prensibine uygun olarak İran'a karşı

⁴⁰ Mustafa Kibaroglu, *a.g.m.* s. 20.

⁴¹ Davut Turan, *a.g.m.*, s. 5.

⁴² Güney Afrika Cumhuriyeti'nin nükleer silah programından vazgeçmesi ile ilgili detatlı bilgi için bakınız, *S. Africa Had 6 A-Bombs*, Washington Post, 25 March 1993.

⁴³ Libya'nın Kitle İmha Silahları programından vazgeçmesi ile ilgili teferruatlı bilgi için bakınız, Sammy Salama, *Was Libyan WMD Disarmament a Significant Success for Nonproliferation?*, Center for Nonproliferation Studies (CNS), Monterey Institute of International Studies, September 2004,

çaydırıcılığını geliştirmelidir. Bu amaçla Türkiye, vakit kaybetmeksizin etkili bir füze savunma sistemine sahip olmalı ve nükleer teknoloji hususunda çalışmalarını hızlandırmalıdır. Nükleer teknoloji ile ilgili faaliyetler Japonya ve İsveç örneğinde görüldüğü gibi sivil amaçlı ancak ihtiyaç duyulması halinde askerî ereklere kısa sürede hizmet edecek şekilde tasarımlanmalıdır.

İkinci olarak, İran'ın nükleer programı her ne kadar Türkiye için bir tehdit teşkil etse de, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasından Türkiye'den daha fazla rahatsızlık duyan ülkeler (İsrail ve ABD) mevcuttur. Bu çerçevede, Türkiye realist teorinin öğretileri doğrultusunda hareket ederek, diğer ülkeler için daha büyük tehdit teşkil eden bir durum karşısında arka planda kalmalı ve tehdidi onların bertaraf etmesini beklemelidir.⁴⁴ Bu strateji Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler tarafından Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan karasuları sorununda birebir uygulanmaktadır. Söz konusu Karadeniz ülkeleri de Yunanistan'ın karasularını 12 mile genişletmesi ile Ege Denizi'nde açık deniz sahalarının daralacak olmasından endişe duymalarına rağmen, mesele Türkiye için daha hayati olduğundan dolayı geri planda kalarak, meseleyi Türkiye'nin omuzlarına yıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen sebepten ötürü ABD veya İsrail'in İran'a karşı icra edeceği olası bir harekâta Türkiye tarafsız kalmalıdır. Bu sayede, Türkiye bir taraftan İran ile son yıllarda gelişme gösteren ilişkilerini tehlikeye atmamış olacak, diğer yandan da ileride kendisini hedef alabilecek nükleer bir tehditten kurtulmuş olacaktır. İlginç olan durum satranç oyununu dünyaya kazandırmış olan İranlıların, sözü edilen stratejiyi kendilerine tehdit olarak algıladıkları Taliban ve Saddam rejimlerinin tasfiyesine yönelik olarak kullanmış olmalarıdır. İran, ABD'nin her iki ülkeye icra ettiği harekâtlarda tarafsız kalarak hatta bazı iddialara göre ABD'ye örtülü destek vererek kendisine tehdit teşkil eden rejimlerden de, üstelik "Büyük Şeytan" olarak nitelendirdiği ABD vasıtasıyla, kurtulmasını bilmiştir.⁴⁵ Yapısındaki anarşiden dolayı ahlaki mülahazaların söz konusu olmadığı uluslararası ilişkilerde,⁴⁶ Türkiye'nin çıkarlarının tahakkuku yönünde tehdidi diğer ülkeler vasıtasıyla bertaraf etmesinin ikinci en iyi hareket tarzı olduğu kıymetlendirilmektedir.

⁴⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company, New York, 2001, s. 308-309.

⁴⁵ James Risen, a.g.e., s. 214-216.

⁴⁶ Ahlaki mülahazaların realist kuram içindeki yeri için bakınız: John J. Mearsheimer, a.g.e., s. 22-27.

Ne var ki, İran'ın Afganistan ve Irak'ta tecrübe ettiği gibi başkalarına havale edilen harekâtların, seyirci kalan ülke için de olumsuz sonuçları olabilmektedir. Örneğin, İran bir yandan ABD eliyle kendisine rakip iki rejimden kurtulurken, diğer yandan "Büyük Şeytan"ın askerî gücü tarafından çevrelenmiştir.⁴⁷ Aynı açmaz durum İran ile ilgili olarak Türkiye için de söz konusu olabilir. Bu bağlamda, İran'ın toprak bütünlüğünün korunması Türkiye için önem arz etmektedir. Geniş ölçekli bir askerî harekât neticesinde İran'da yaşanacak bir siyasi otorite boşluğu, Türkiye için Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmelerin bir benzerini İran sahnesinde tekrar ortaya çıkarabilir. Bu çekincelerden dolayı, Türkiye, Avrupa ülkeleri ve ABD üzerindeki nüfuzunu kullanarak olası askerî harekâtın sadece nükleer tesisler ile kısıtlı kalmasını sağlamaya çalışmalıdır.

Aynı paralelde, Türkiye söz konusu kaygılarını Rusya Federasyonu ve Çin ile de paylaşmalıdır. İran'ın ABD'ye gösterdiği direnç ABD'nin Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'da işini zorlaştırmakta, bu durum da Rusya Federasyonu ve Çin'in menfaatleri ile örtüşmektedir. ABD'nin güdümüne girmiş bir İran, Rusya ve Çin'in Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'daki menfaatlerini de olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sebepten dolayı, Rusya Federasyonu ve Çin, İran'ın Şah zamanında olduğu gibi tekrar ABD etkisine girmesini kesinlikle arzulamamaktadır.⁴⁸ Türkiye bu iki ülkenin İran'a yönelik çekincelerinden istifade ederek, Rusya Federasyonu ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde askerî harekâtın çapı konusunda ABD üzerinde baskı kurmalarını desteklemelidir.

Sonuç olarak, İran'ın nükleer programı hususunda ABD ile İran arasında tırmanan gerginlikte Türkiye bıçak sırtında bir siyaset takip etmek durumundadır. Bu bağlamda, Türkiye bir yandan füze savunma sistemlerine ve nükleer teknolojiye yatırım yaparak İran'a karşı caydırıcılığını artırırken, diğer yandan da kısıtlı bir askerî harekâta tarafsız kalarak ileride kendisini hedef alabilecek bir nükleer tehdidi üçüncü ülkeler vasıtasıyla bertaraf etmeyi düşünmelidir. Ne var ki, böylesine hassas bir siyasetin başarılı olması ön hazırlık yapmayı gerektirmektedir. Bu nedenlerle, Türkiye'nin vakit kaybetmeden İran ile ilgili tüm ihtimalleri hesaba katan, senaryo temelli ve gerçekçi hareket tarzları geliştirmesinin hayati derecede önem taşıdığı değerlendirilmektedir.

⁴⁷ James Risen, a.g.e., s. 216.

⁴⁸ Davut Turan, a.g.m., s. 4.

KAYNAKÇA

- 1) ARMSTRONG, Karen, *Islam: A Short History*. Phoenix Press, London, 2001.
- 2) AYDUGAN, Fatih, *İran'ın Nükleer Programı*. Stratejik Boyut Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Mart 2006.
- 3) CHIN, Larry, *Fabricating the Case Against Iran*, 12 Nisan 2007, www.globalresearch.ca.
- 4) CHOSSUDOVSKY, Michel, "Theater Iran Near Term" (TIRANNT), 21 Şubat 2007, www.globalresearch.ca.
- 5) GÜMÜŞ, Okan ve SEVİ, Aziz, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, HAK Elektronik Kütüphanesi.
- 6) KAGAN, Robert, *Of Paradise and Power*, Random House, Inc., New York, 2003.
- 7) KİBAROĞLU, Mustafa, *İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler*, HAK Elektronik Kütüphanesi.
- 8) KLARE, Michael, *Blood and Oil: How America's Thirst for Petrol is Killing Us*. Penguin Books, London, 2004.
- 9) KUCINICH, J. Dennis, *Collision Course With Iran*, 12 Nisan 2007, www.globalresearch.ca.
- 10) LESSER, Ian and HOFFMAN, Bruce, *Countering the New Terrorism*. RAND, Washington D.C., 1999.
- 11) MEARSHEİMER, John J., *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Company, New York, 2001.
- 12) Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, DSA Grubu, *İran Dosyası*, 05 Aralık 2005, www.obiv.org.tr.
- 13) PILGER, John, *Iran May Be the Greatest Crisis of Modern Times*, 12 Nisan 2007, www.globalresearch.ca.
- 14) RISEN, James, *State of War: The Secret History of the CIA and the Bush Administration*. Pocket Books, New York, 2007.
- 15) RYAN, B. P. (1985). *Iranian Rescue Mission: Why it Failed*. Houghton Mifflin Company, Annapolis.
- 16) SAHİMİ, Mohammad, *Iran's Nuclear Program. Part I: Its History*,

Payvand's Iran News, 10 Şubat 2003.

- 17) SALAMA, Sammy, Was Libyan WMD Disarmament a Significant Success for Nonproliferation?, Center for Nonproliferation Studies (CNS), Monterey Institute of International Studies, September 2004, <http://www.nti.org>.
- 18) TURAN, Davut, *İran Dış Politikasının Nükleer Program Çıkmazı*. TASAM, HAK Elektronik Kütüphanesi.
- 19) Washington Post, S. Africa Had 6 A-Bombs, 25 March 1993.
- 20) <http://www.botas.gov.tr>.
- 21) <http://www.tasam.org.tr>.

